

ШАХС ШАКЛЛАНИШИДА МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ

Азамов Умархон Яхёнонович

НамДУ педагогика назарияси
ва тарихи кафедраси ўқитувчиси

Нуриллаев Хайрулло Олимжон ўғли

НамДУ педагогика психология факултети
педагогика психология йналиши талабаси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7623789>

Аннотация. Ушбу мақолада шахснинг шаклланишида мулоқот маданиятининг ўрни, шакллари, воситалари бўйича амалий маслаҳатлар баён этилган. Мулоқотни амалга ошириш усуллари, ижтимоий-психологик мулоқотнинг ўзига ҳослиги ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: мулоқот, мулоқот маданияти, жадаллаштириш, онг, эстетика, ахлоқ, ривожланиш.

РОЛЬ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. В данной статье описывается роль культуры общения в формировании личности, даются практические советы по формам и средствам общения. Рассмотрены способы правильного общения, специфика социально-психологического общения.

Ключевые слова: общение, культура общения, интенсификация, сознание, эстетика, мораль, развитие.

THE ROLE OF COMMUNICATION CULTURE IN PERSONALITY FORMATION

Abstract. This article describes the role of the culture of communication in the formation of personality, gives practical advice on the forms and means of communication. The ways of proper communication, the specifics of socio-psychological communication are considered.

Keywords: communication, communication culture, intensification, consciousness, aesthetics, morality, development.

Замонавий жамиятнинг эҳтиёжлари, унинг маънавий ва моддий соҳаларидаги алоқа муаммосини жуда долзарб қилади. Мулоқот инсон руҳиятининг шаклланиши, унинг ривожланиши ва ақлли, маданий хулқ-атворининг шаклланишида катта аҳамиятга эга. Психологик жиҳатдан ривожланган одамлар билан мулоқот қилиш орқали, ўрганиш учун кенг имкониятлар туфайли инсон ўзининг барча энг юқори самарали қобилиятлари ва фазилатларига эга бўлади ва ўзи шахсга айланади.

Агар инсон туғилганидан одамлар билан мулоқот қилиш имкониятидан маҳрум бўлса, у ҳеч қачон маданиятли, маданий ва ахлоқий жиҳатдан ривожланган фуқаро бўлиб қолмайди, у умрининг охиригача, ярим ҳайвон бўлиб қолишга маҳкум бўлар эди, фақат ташқи, анатомик жиҳатдан. ва физиологик жиҳатдан одамни эслатади. Буни адабиётларда тасвирланган кўплаб фактлар тасдиқлайди ва инсон ўз тури билан алоқа қилишдан маҳрум бўлган тақдирда ҳам, у организм сифатида тўлиқ сақланиб қолса ҳам, ақлий ривожланишида биологик мавжудот бўлиб қолади.

Мулоқотнинг интенсивлиги, (тез, жадал) унинг мазмуни, мақсадлари, воситаларининг хилма-хиллиги шахснинг ривожланишини белгиловчи энг муҳим омиллардир.

Мулоқот инсонни шахс сифатида шакллантиради, унга маълум характерли хусусиятлар, қизиқишлар, одатлар, мойилликларни эгаллаш, ахлоқий ҳуқ-атвор нормалари ва шакллари ўзлаштириш, ҳаёт мақсадларини аниқлаш ва уларни амалга ошириш воситаларини танлаш имкониятини беради. Мазмуни, мақсади, алоқа воситаларининг хилма-хиллиги шахснинг ақлий ривожланишида ҳам ўзига хос функцияни бажаради.

Мулоқот инсоннинг ижтимоий, онгли мавжудот сифатидаги, онг ташувчи сифатидаги эҳтиёждир. Турли юксак ҳайвонлар ва одам турмуш тарзларининг икки тараф: табиат билан алоқалар ва тирик жонзотлар билан алоқаларга ажралишини кузатамиз. Биринчи тур алоқалар одам фаоллигининг махсус тури сифатидаги фаолият деб номланган. Иккинчи тур алоқалар бир-бирлари билан ўзаро таъсирлашувчи томонлар ахборот алмашинувчи тирик жонзотлар эканлиги билан белгиланади. Тур ичидаги ва турлараро бундай алоқалар тури мулоқот деб аталади.

«Мулоқот» тушунчасининг турлича таърифлари мавжуд.

«Мулоқот ўта мураккаб жараён бўлганлиги сабабли унга ягона тўғри таорифни бериш жуда мушкул. Шунинг учун одатда мулоқот тушунчасининг мазмуни унинг айрим томонларига урғу бериш орқали таорифланади. А) **мулоқот** - ҳамкорликда фаолият эътиёжи билан тақазоланган алоқа ўрнатиш ва уни ривожлантириш жараёни. Б) **мулоқот** - субъектларнинг белгилар тизими орқали ўзаро таосирланишуви.

А.В.Петровский таҳрири остида чиққан "Умумий психология" дарслигида **мулоқот** икки ва ундан ортиқ кишилар ўртасидаги ахборот айрибошлаш, ўзаро таосир ва бир-бирини тушунишдан иборат жараён сифатида эътироф этилади.

М.Г.Давлетшин муаллифлигида чоп этилган "Умумий психология" ўқув қўлланмасида **мулоқот** - бу икки ёки ундан ортиқ кишилар орасидаги аффектив баъоловчи характерда ва билиш бўйича маълумот алмашинишдан иборат бўлган ўзаро таосир этишидир"- деб таъкидланади.

М.Г.Давлетшин раҳбарлигида чоп этилган "Психология" қисқача изоъли луғатида мулоқотга қуйидагича таориф берилади: **мулоқот**- икки ёки ундан ортиқ одамларнинг ўзаро бир-бирига таосир этишидир.

Юқоридаги таърифларга мувофиқ мулоқотга умумий тарзда қуйидагича таориф бериш мумкин: **мулоқот** - камида икки кишининг ўзаро таосир жараёни бўлиб, бу таосир давомида ахборот алмашинади, муносабат ўрнатилади, ривожлантирилади. Мулоқот тушунчасини коммуникация тушунчасидан фарқлаш лозим. »¹

Мулоқот барча тирик жонзотларга хосдир, лекин одам даражасида у энг такомиллашган шаклларга эга бўлади, нутқ воситасида англанади.

Биз мулоқот орқали шахсни шакллантиришга уринамиз, шахснинг ҳар томонлама шаклланишида эса мулоқотнинг аҳамияти катта. Оддий нарсаларни ўрганиш учун ҳам

¹ F.I.Xaydarov, N.I.Xalilova Umumiy psixologiya/darslik/ Toshkent, "INNOVATSIYA-ZIYO"- 2019

тақлид орқали ўзаро мулоқотда бўлиш зарур. Жамият қонун - қоидаларига асосланган ҳолда муносабатлар ривожланади. Индивид билан шахс мулоқоти ўртасида жуда катта фаркни кўриш мумкин. Масалан, гўдак, рухий касал, онги паст ривожланган кишиларнинг мулоқоти билан етук ривожланган, онги юксак кишининг мулоқоти ўртасидаги фарқ. Онгли шахс мулоқотни бошлашдан аввал миясида ўйлайди, сўзларини режалаштиради. Шахснинг жисмоний, ақлий, ахлоқий ва эстетик ривожланишида мулоқотнинг ўрни катта. Масалан, ахлоқий ривожланиш учун оилада, мактабда, боғчада болага катталар мулоқот орқали таъсир қиладилар. Шунингдек, эстетик, ақлий, жисмоний ривожлантириш учун ўқувчига ўқитувчи мулоқот орқали таъсир этишга ҳаракат қилади. Демак, мулоқот таъсир қилиш воситаси бўлиб ҳам хизмат қилади.

Шахс мулоқотини шакллантиришда унинг ёши, жинси, касби, дунёқарабини ҳисобга олган ҳолда иш олиб бориш лозим. Масалан, биз кичик ёшдаги болаларга катталарга нисбатан қўллайдиган сўзларни ишлатмаймиз. Ҳар бир ёш даврига кирадиган кишиларга ўзига хос сўзлар қўлланилади. Бунда сўзнинг таъсир кучи ҳисобга олинади. Шахсни темперамент хусусиятларига қараб мулоқот усуллари қўллаш катта аҳамиятга эга. Шахсда кўникма, билим, малакаларнинг ҳосил бўлишида мулоқотнинг ўрни бекиёс. Оддий кўникмаларни ҳам мулоқот орқали сингдирилади.

Шахс мулоқотини шаклланишида унинг тарбияланганлик даражаси муҳим ўрин эгаллайди. Масалан, шахсга кучли таъсир этадиган сўзларни қўлласангиз ҳам у қабул қилмаслиги, сизнинг берган кўрсатмаларингизга амал қилмаслиги мумкин. Чунки у ёшлигидан муомала маданиятини эгаллаши керак. Мулоқотнинг шаклланишида мақсад тўғри қўйилиши лозим. Мулоқот таълим -тарбия жараёнида, турли вазиятларда ривожланади. Масалан, оилада, маҳаллада, жамоада, гуруҳда. Агар оилада катталар бир - бирларига қўпол муносабатда бўлсалар, бола ҳам уларга тақлид қилиб атрофдагилар билан низоларга бориши мумкин.

Шахс шаклланишида мулоқотнинг аҳамияти ҳақида бир неча олимлар ўз фикрларини баён қилганлар. Жумладан, рус психологи Б.Г. Ананоев “Одам билишнинг предмети сифатида” асарида бу масалани чуқур таҳлил қилган. У билимнинг турли элементларини эгаллаш муваффақиятли ўзлаштиришнинг гарови эканлигини таъкидлайди. Билимларни эгаллаш мулоқот орқали амалга оширилишини ҳам уқтириб ўтади. Агар кишилар ўзаро бир - бирларига ахборот ўзатмасалар, тажрибаларини мулоқот орқали алмашмасалар улар ривожланмай қолишлари тўғрисида Б.Г. Ананоев асосли фикрларни келтиради.

Унинг фикрича: “Мулоқот ижтимоий ва индивидуал ҳолатдир. Шунинг учун нутқ билан узвий богълиқ, коммуникатив вазифани бажаришда пантомимика, имо - ишоралар мулоқот шакллари сифатида юзага чиқади.”²

Мулоқотнинг муваффақиятли бўлишида шахснинг шаклланган сифатлари, фазилатларининг аҳамияти жуда катта. Жумладан, шахсда ижобий фазилатлар яхши шаклланган бўлса (хушмуомалалик, камтарлик, инсонпарварлик, тўғри сўзлилиқ, виждонлилиқ кабилар) мулоқот жараёни яхши ўтади. Чунки шахслар бир - бирини тўғри

² Mulqot psixologiyasi. O'quv qo'llanma. — T.: «Turon-Iqbol» nashriyoti, 2006

тушунишлари учун, мулоқот муваффақиятли бўлиши учун улар самимий бўлишлари лозим.

Самимийлик инсоннинг энг ажойиб фазилатларидан бири бўлиб, воқеа - ҳодисаларга оқилона муносабатда бўлиш, турли таъсирларга берилмасликдир. Самимийликнинг муҳим белгиси - бу юздаги хушмуомалалик ифодаси ва табассум. Самимийлик бизнинг кайфиятимизга ҳам богълик, чунки кайфиятимиз яхши бўлса, самимийлик кучаяди. Самимийлик кўрсатиш учун кишининг кўнгли тоза, оқкўнгил бўлиш лозим.³

Хулоса қилиб айтганда мулоқотнинг ижтимоий таъсир воситаси сифатида вазифалари, шахс тараққиётида тутган ўрни, унинг турлари, шакллари, босқичлари, психологик тузилишига оид маълумотлар, билим, малака ва кўникмалар шакллантирилади. Мулоқот инсоннинг ижтимоий мавжудот сифатида шаклланишида муҳим маънавий эҳтиёжи хисобланади.

Биз бугунги кунда олдимизга ҳар томонлама ривожланган, етук, комил инсонни тарбиялашни мақсад қилиб қўйганмиз. Шундай экан ёшлар ўртасида биринчилардан бўлиб мулоқот маданиятини шакллантиришимиз зарурдир.

REFERENCES

1. E. G'oziyev. Muomala psixologiyasi. T. 2001 .
2. Muloqot psixologiyasi. O'quv qo'llanma. — T.: «Turon-Iqbol» nashriyoti, 2006
3. Ismoilova, Nurjahon 1-58 Ijtimoiy psixologiya: o'quv qo'llanma / N. Ismoilova, D. Abdullayeva; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2013.
4. F.I.Xaydarov, N.I.Xalilova Umumiy psixologiya/darslik/ Toshkent, "INNOVATSIYA-ZIYO"- 2019

Internet saytlari

1. [http: www.ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz).
2. [http: www.pedagog.uz](http://www.pedagog.uz).
3. [http: www.edu.uz](http://www.edu.uz).

³ Muloqot psixologiyasi. O'quv qo'llanma. — T.: «Turon-Iqbol» nashriyoti, 2006